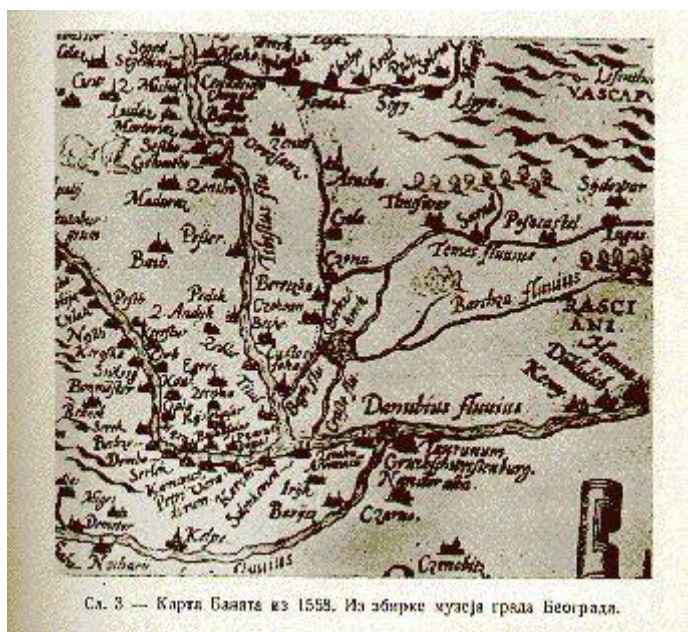

BÁNSÁG

Bánság, Bánát, németül, románul, szerbül Banat – a Maros, Tisza, Duna és az erdélyi hegyek által közrefogott vidék, az 1876–1918 közötti magyarországi Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék területe. A honfoglalás kora óta magyarlakta terület, a középkorban síksági részét Temesköznek nevezték, viszonylag sűrűn lakott táj volt. Oszmán-török betörések már a XV. sz. végétől fenyegették déli vidékeit. Temesvár eleste (1552) után fokozatosan elnéptelenedett, és a vár visszafoglalásáig (1717) teljesen elvadult az egykor gazdag és termékeny mezőgazdasági terület. Magyar lakossága elpusztult vagy É-ra menekült.

A török kiűzése után a bécsi kormány nem ismerte el a régi birtokosok jogi igényeit, és a háborúk tetemes költségére hivatkozva az egész vidéket kincstári tulajdonnak nyilvánította.

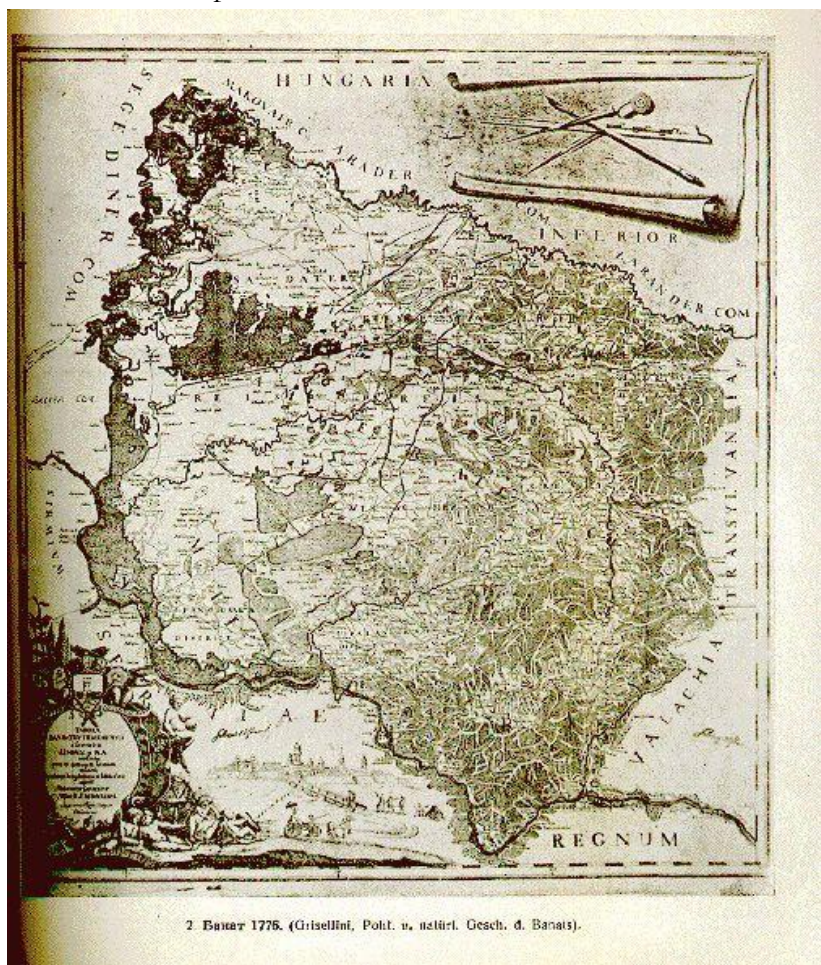

Bánság 1558. évi térképe

Nem kebelezte be a magyar királyságba, hanem 11 vidékre osztva Temesi Bánság néven katonailag Bécsből kormányozta (Temeswarer Provinz, Banatus Temesvariensis). Az első évtizedekben csekély kivétellel csak német r. k. telepesek költözhettek be a Bánságba. Mercy tábornok, az első katonai parancsnok nagyszabású mocsárlecsapolási és folyamszabályozási munkákat indított meg. Először rokkant és kiszolgált katonákat telepített le, majd 1724-től toborzott német telepesekkel folytatta a benépesítést. A Bánság német lakossága szinte az egész német nyelvterületről verbuválódott. Egy időben kényszertelepítés is folyt. Ausztriából kitoloncolt bűnözőket és nemkívánatos társadalmi elemeket költöztettek be e területre. A második nagy német telepes hullám az 1763-ban Mária Terézia által kiadott benépesítési törvény nyomában érkezett. II. József alatt is történt jelentős német bevándorlás, sőt az 1799, 1802, 1808 és 1812 években szintén lezajlott kisebb német betelepülés. 1720–1740 között a németekkel együtt kisszámú olasz, spanyol és francia telepes is bevándorolt, akik hamarosan elnémetesedtek. A török hódoltság alatt kevés szerb is lakott a vidéken, 1740 után pedig a Maros és Szeged vidékéről Dél-Bánságba húzódtak le, ill. 1751-ben a tiszai határőrvidék feloszlása miatt telepedtek le Kikinda környékén. 1737-ben kaptak engedélyt a bevándorlásra a török elől Olténiából menekült romai katolikus bolgárok. Románok már a 16. sz.-ban is éltek a Temesközzel határos keleti hegyvidéken, a 18. sz. folyamán telepítés és önkéntes vándorlás következtében a Bánság minden vidékén falvakat alapítottak. A 18. sz. végétől Torontál és Temes megye déli részén szlovák, a 19. sz. második felében Krassó-Szörényben cseh falvak is keletkeztek. Különös színfolt a Karas folyó felső völgyében a szerb–bolgár határról származó délszláv népcsoport, a krassovánok. Valószínűleg az 1740-es években vándoroltak mai lakóhelyükre.

A sokféle telepítési akció következményeképpen a Bánság a történeti Magyarország legtarkább nemzetiségi tájává lett, a magyarok azonban csak a legutolsók között kaptak lehetőséget a vidék benépesítéséhez. Bár a török kivonulása után spontán több ezer magyar költözött be a kialakuló városokba (Temesvár, Becskerek, Versec stb.), helyzetük csak akkor változott, amikor 1778-ban a

Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes központtal szervezett német, szerb, ill. román határőrvidékek kivételével a Bánság közigazgatásilag visszakerült Magyarországhoz. A magyarok ide telepítését a nemzetiségiektől eltérően csak kis részben a kincstár, nagyobb részt a földesurak szervezték. A földesúri telepítések jelentős hányada szerződéses dohánykertész község volt. Közülük számosan csak néhány évtizedig állottak fenn, lakosságuk szétszéledt, máshová települt.

Bánság a XVIII. században (a híres Grisellini-térkép)

1781-ben Békés megyei reformátusok költöztek Ittebére, 1782-ben felső-magyarországi romai katolikusok Csókára. 1785-ben a Heves megyei Erdőtelekről jött telepesek Párdányban szálltak meg, de a Bega gyakori áradásai miatt Ótelekre és más községekbe költöztek át. Az 1790-es években jött létre tiszántúli és sárközi ref. magyarokból Végvár (Rittberg). Alföldi magyarok, elsősorban Szeged vidéki, Csongrád és Csanád megyei dohánykertészek alapították Szaján (1804), Magyarszentmárton (1806), Majláthfalva (1819), Gát-alja (1823), Udvarszállás (1835), Magyarszentmihály, Ürményháza (1840 körül) és más községeket. 1817 után nem magyar nemzetiségű telepes már csak szórványosan került a Bánságba.

Bánság térképe

1867 után folyamatossá vált a magyar telepítés – közben 1873-ban a határőrvidékeket is megszüntették –, és a Bánság a korabeli Magyarország telepítési akcióinak majdnem kizárólagos színterévé vált. 1867-ben települt Felsőmuzslya és Torontálkeresztes magyarsága. 1881-ben Szapárfalva tiszántúli reformátusokból, 1883-ban Hertelendyfalva, Székelykeve és Sándoregyháza bukovinai székelyekből (al-dunai székelyek), 1891-ben Újszentes (Vadászerdő) szentesi, 1893-ban Nagybodófalva Makó és Szeged vidéki reformátusokból, 1894-ben Igazfalva Békés és Csongrád megyei agrárproletárokból, elsősorban kubikosokból települt le. 1890–1913 között 16 bánsági községbe költöztek be kisebb vagy nagyobb számmal magyarok.

1920-ban a trianoni békeszerződés a Bánság északi és keleti részét Romániának, a Ny-i és D-i részét Jugoszláviának ítélte, csupán kis ÉNy-i csücske maradt Magyarország területe. A jugoszláviai németeket a II. világháború után kitelepítették. A romániai Bánságban a falvakon kívül a nagyobb városokban és a resicai iparvidéken újabban odaköltözött magyar munkásság is él.

– Irod. Szentkláray Jenő: *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből* (Temesvár, 1879); Bodor Antal: *Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra* (Bp., 1914); Oberding József György: *A bánsági magyarság* (Bp., 1937); Paládi-Kovács Attila: *Az anyagi kultúra alakulása néhány dél-alföldi (bánsági) magyar faluban* (Népi Kultúra – Népi Társadalom, 1973)¹

Kovács Géza aradi tanár kutatja a Bánság társadalomgazdasági és népességi viszonyait a Habsburg-uralom idején. Könyvében /*A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716-1848*, Szeged, 1998, Dél-Alföldi Évszázadok sorozat 11. kötete/ kiadatlan forrásokat, az 1780-as években végzett úrbéri, illetve az 1828-as általános összeírás és az 1784-1787 közötti népszámlálás terjedelmes, jobbára kéziratos levéltári anyagát dolgozta fel. A 370 oldalas könyvének csaknem háromnegyedét táblázatok alkotják. A szerző meghatározta a Bánság fogalmát: „A Bánát vagy más szóval Bánság valójában újabb keletű fogalom. E vidék alatt ma a Duna, Tisza, Maros és a Déli-Kárpátok nyugati hegytömbjei közötti részt értjük.” A magyarság e terület alföldi részét már a X-XI. században megszállta. „A helynevek tanúsága szerint a Szörénységet kivéve az Árpád-korban a lakosság többsége magyar. De már a XIV. század második felében nagy tömegekben húzódik fel a szerbség és a románság a vég nélküli törökellenes harcok során, e vidék lakossága népességileg teljesen kicserélődik.” Kovács Géza könyvben elemezte a Bánság történetével foglalkozó magyar, román és részben német szakirodalmat. Kár, hogy a szerző nem tudta áttekinteni a szerb történelmi munkákat és a háború utáni Nyugat-Németországban megjelent kiadványokat, jegyezte meg a könyvet ismertető Demény Lajos törté-

¹<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-548.html>

nész. /Demény Lajos: Bánság a történelem hullámverésében. = *A Hét* (Bukarest), 1999. júl. 1./²

A töröktől visszafoglalt Felső-Bega völgyét benépesítették a magyar telepesek. A jelenlegi helyzet siralmas. Az egykor virágzó településeken ott az elmúlás pecsétje. Nem is oly rég Bunyaszek-szárd, Hosszúvölgy, Fagyimák néven rendezett utcájú falvak sorakoztak. Lassan kihalt a magyar szó Újbálincon, Nőrincsen, Barán, Szécsényen. Az első sorscsapást a Trianon utáni román földreform mérte a Felső Bega-völgyi magyar falvakra. Elkobozták azokat a birtokokat, amiket a falusi magyarok előzőleg megvásároltak. A szívós magyar gazdák húsz év alatt visszavásárolták birtokaikat a román államtól és ismét a vidék legjobb gazdái lettek. Azután jött 1945 után a kollektivizálás. Az igyekvő magyar gazdákat rendre kikiáltották kuláknak, és elhurcolták a Duna-csatornához őket. Másodszor is kisajátították a hihetetlen nélkülözések árán visszaszerzett birtokaikat, és ezzel örökre elvették a telepes magyarok kedvét a gazdálkodástól. Rajokban hagyták el falvaikat. A magyar szó végállomása Nadrág község, de Tamásd ugyanebben a helyzetben van. Nagyon kicsi a magyar közösség Begamonostoron, Betlenházán (26 lélek), és Facsádon. /Felső-Bega völgye: a magyar szó végállomása. A Nyugati Jelennek nyilatkozik Kovács Aranka, a lugosi RMDSZ vezetőségi tagja. = *Nyugati Jelen* (Arad/ Temesvár), 1999. okt. 14./³

Az 1950-es közigazgatási reform értelmében Romániát tartományokra osztották. Így jött létre Krassó-Szörény és Temes megyéből az úgynevezett Temesvár tartomány, északon pedig Arad tartomány, melyhez odacsatolták a lippai, újaradi és nagyszentmiklósi rajonokat. 1957-ben megszüntették Arad tartományt, melynek déli részét a nagyszentmiklósi, az időközben alakított pécskai, újaradi és lippai rajonokat a most Bánáthoz visszakeresztelt nagy tartományhoz csatolták. Ennek határa északon már Simándig, Világosig, a Zaránd hegység gerincéig terjedt. Bánság-(temesi), községesen Bánát.

²<http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=nevmutato&nevmutato=Kov%C3%A1ch%20G%C3%A9za>

³<http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=helymutato&helymutato=Bunyaszeksz%C3%A1rd>

BÁNSÁG SAJÁTOS JEGYEI

A *Bánság* tájnév alatt a Maros, a Tisza, valamint a Duna közti területet értik, amelyet keleten a Murariul-Gugu-Vrf. Petri-Márga-Ruszka-Zám hegyvonulat határol, vagyis az egykori Délvidék tiszántúli részét, amelyet az osztrákok Bánátnak neveztek el és a magyarok a régi magyar határontúli „bánságok” alapján *Bánság*ként használnak, habár a régi magyar „bánságok” (Macsói, Kucsói, Sói, Szörényi, Horvát), és az osztrákok által Temesvári Bánátnak nevezett terület között semmilyen történeti összefüggés nincs. Az első a magyar állam úgynevezett mellék- vagy hűbéres kisterületű tartományai voltak, közvetlen magyar kormányzás alatt és így a magyar államhatalmát, valamint jogait könnyen érvényesítette bennük. E területeket végvidéknek, végvárnak és végvidéki bánságnak nevezték. A végvidékek kapitányai, illetve bánjai, országbírói ranggal rendelkeztek.

Az osztrákok által a törököktől visszahódított Temesvidéket azonban osztrák katonai kormányzók vezették 1720 és 1779 között. Mindössze az újonnan adott *Temescher Banat* név emlékeztetett az egykori magyar bánságok latin megnevezésére. Az elnéptelenedett területet nyugatról hozott új, főleg német nyelvű telepésekkel népesítették újra, de voltak közöttük csehek, franciák, olaszok és spanyolok is. Így lett a térség fő jellemvonásává a soknemzetiségűség, a multikulturalitás.

Kiss Lajos *Földrajzi nevek etimológia szótára* a következőképpen határozza meg a Bánság fogalmát: „...az alföld déli része a Maros, a Tisza és a Duna között, amelynek északnyugati csücske Magyarországhoz, északi és keleti része Romániához, nyugati és déli része pedig Jugoszláviához [Szerbiához] tartozik...”

Dr. Temesy Győző a Magyar Földrajzi Társaság főtítkára 1943-ban írta a Bánság tájnévről: „Többször volt szó a tudományos történeti bizonyítékokról, hogy ezt a tájat régen valóban Temesköznek nevezték”. (Dr. v. Temesy Győző: Maradok a Temesköz mellett!, In *Földrajzi zsebkönyv*, Budapest, 1943, 87.

old.). Ő tehát azonosítja a Bánságot a Temesköz tájegységgel és megállapítja, hogy »a Temesköz a maga egészében nem hasonlítható a régebbi bánságokhoz, sem „közigazgatási formájában”, sem mint „kései utód”, mert a bécsi udvar által kitalált „Banat” nevű területen soha bán nem kormányzott! Az egykori bánságok Magyarország határon túli déli, bánok által kormányzott területei voltak, például a Macsói, Kucsói, Sói, Horvát és Szörényi Bánság, de Temesi Bánság nem volt.«

Engel Pál 1996-ban megjelent *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554-1579)* című művében (Szeged, 1996, 5. o.) ezt írja az említett területről: „Az egyik olyan terület, amelynek középkori viszonyairól különösen keveset tudunk, a Maros, Tisza és Duna által határolt vidék, amely a 18. században kapta akkori német hivatalos nevééről (*Temesvarer Banat*) a *Bánát* nevet. Addig nem volt külön elnevezése, az újabb szakirodalomban szokássá vált *Temesköz*ként emlegetni, és noha a név történetietlen, jobb nincs helyette, ezért az alábbiakban én is ezt használom.” Engel Pál szerint „Temesközön a középkorban inkább csak a két Temes és a Borza (Berzava) folyók közötti részt értették”. (i.h.,1. jegyzet) Tekintve, hogy a két tájnevet utóbbi időben azonos terület neveként használták a szerzők, azonosnak mondható a Temesi Bánság a Temesközzel.

Az első okirat, amely a területről említést tesz Anonymus *Gesta Hunga[ro]rum* című műve, de az „Begai részek”-ként szól róla (partes Begey). Kádár László *A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei* című tanulmánya, (Budapest, 1941, 16-17. o.) a Temesköz név alatt csak a Temes folyó és a Duna aldunai szakasza közé eső területet érti. „Megszületésekor azonban már erre az eredetileg magyar nyelvterületre is idegen lakosságot telepítettek s ennyiben hasonlít a régebbi bánságokhoz, a közigazgatási formáján kívül.” A passzarovici béke (1718) útján a magyar király (egyúttal osztrák császár) által visszaszerzett Temes, Torontal és Krassó-Szörény megyék és vidékük nem lettek a magyar államba bekebelezve, hanem 11 vidékre osztva, s mint «*temesi bánság*» a bécsi kormánynak alárendelt bánsági igazgatóság által katonailag kormányoztak. Mária Terézia 8 vi-

déket kivett a katonai kormányzás alól és polgárilag, de abszolút módon igazgatta, a többi háromból pedig a bánsági katonai határőrvidék keletkezett. A magyar országgyűlés többször felszólalt ezek elleni alkotmányellenes állapotok miatt, míg végül az 1741. XVIII. t.-c. által a polgári igazgatás alatt lévő terület az állam közigazgatási szervezetébe bevétezt. Így érthető, hogy Vályi András *Leksikonnya Magyar Országáról* 1796-ban nem tartalmazza a Bánát illetve Bánság címszavat, bár 1747-ben már szerepel magyar nyelvű írásban a Bánát névváltozat. (*Nyelvtudományi Értekezések* 22. szám, 12. o.), 1748-ban pedig a *Temesvári Bánát* változat (Magyar Nyelv, 11:39.) Az 1816. évi *Hübner Lexikon* I. kötete a 290. oldalon viszont már közli a *Banat* névváltozatot. a latin *Banatus Temesiensis* alapján, amely forma A. E. Fritsch 1753. évi Magyarország-térképén jelenik meg. A Bánság változat a középkorban már használt magyar bánság főnév tudatos alkalmazása az idegen képzésű Bánát helyett. A *Pallas Nagy Lexikon* II. kötete már a Bánság címszót használja, megjegyezve, hogy „közönségesen Bánát.” A Bánát helynév a régi magyar bán méltoságnévből származik, amely viszont Baján avar kagán nevéből, melynek jelentése a.m. *gazdag, hatalmas, nemes* (Vámbéry Á.: *Magyarság Eredete*, 40.).

Az első világháborút követő trianoni békediktátum Bánátot három részre osztotta. A nagyobb részt a Romániával kötött egyezés értelmében az Antant hatalmak Romániának, a kisebbet Szerbiának juttatták, Magyarországnak pedig meghagytak belőle egy keveset.

A romániai Bánát részben még közel száz évvel Romániához csatolását követően is sok még a magyar kor emléke, habár sokan sokat tettek azért, hogy ezeket eltüntessék, kivegyék a köztudatból, mert amiről nem tudunk – úgymond – az nincs és nem is volt. Pedig ahogyan Bodó Barna szerkesztő *Az ég Temesvárában...* című könyvem utószavában írja: „A helyi közösségek léte és békéje attól is függ, hogy feltárja-e minden közösség mindazon értékeket és hagyományokat, melyeknek folytatója kíván lenni. Ahol több nép, több kultúra képviselői élnek együtt, ott egyik – legyen akár a többségi – közösség dominanciája nemcsak a többi-

ekre hat ki károsan, de önmagára is, hiszen saját értékeinket mindenkor fel kell tárnunk, fel kell mutatnunk, s mások értékeinek a függvényében értelmeznünk is ahhoz, hogy valós kihívásokra helyes válaszok születhessenek. Ezt az igazságot, szerencsére, egyre többen vállalják és vallják mifelénk is.”

Ezen vállalók és vallók írásai alapján kíván áttekintést nyújtani a bánsági magyar emlékekről a jelen könyv is, természetesen a teljesség igénye nélkül és abban a reményben, hogy lesz folytatás más szerzők részéről is, hiszen már előzmények is voltak, például Schiff Béla: *Régi idők, régi emberek* és Szekernyés János: *Temesvár kövei. Krétarajzok a Józsefvárosból* című művei, de költők részéről is, mint Endre Károly *Temesvárom* című verse [megjelent Endre Károly *Őszutóm versei* című kötetben (Facla Könyvkiadó, Temesvár, 1972)]. Ennek első szakasza:

TEMESVÁROM

Köszöntelek hétszáz
éves Temesvárom,
pár csücsködön van csak
egy-egy roskadt várrom,
fittyet hányok minden
régi dicsőségnek,
kivonuló hadnak,
szavát szegő bégnek.

Vicze Károly

DKMT-EURÓRÉGIÓ

DKMT vagyis Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (románul: Dunăre-Criș-Mureș-Tisa, szerbül: Dunav-Kriš-Mureš-Tisa illetve Дунав-Криш-Муреш-Тиса) egy Magyarországon, Románián és Szerbián átnyúló eurorégió. A nevét négy folyóról kapta.

Alapították:

- * Arad megye, Románia,
- * Bács-Kiskun megye, Magyarország
- * Békés megye, Magyarország
- * Caraș-Severin vagyis Krassó-Szörény megye, Románia
- * Csongrád megye, Magyarország
- * Hunedoara vagyis Hunyad megye, Románia
- * Jász-Nagykun-Szolnok megye, Magyarország
- * Timiș vagyis Temes megye, Románia
- * Vojvodina vagyis Vajdaság, Szerbia autonóm tartománya

Időközben két magyarországi megye (Jász-Nagykun-Szolnok majd Békés) kilépett az együttműködésből.

A DKMT régió legnépesebb városai alapításkor: Temesvár (Románia) = 336 089, Újvidék (Szerbia) = 216 600, Arad (Románia) =

191 473, Szeged (Magyarország) = 162 889, Kecskemét (Magyarország) = 109 300, Szabadka (Szerbia) = 99800, Resicabánya (Románia) = 84000, Szolnok (Magyarország) = 81500, Nagybecs-kerek (Szerbia) = 79800, Vajdahunyad (Románia) = 78000, Déva (Románia) = 77000, Pancsova (Szerbia) = 76400, Békéscsaba (Magyarország) = 67400, Zombor (Szerbia) = 51100, Hódmezővásárhely (Magyarország) = 49200, Petrozsény (Románia) = 45000.

A régió térképe 2006-ban